

דבר הנשיא

לאמנות ולמדע הרבה מן המשותף. שניהם תולדה של סקרנות ויצירתיות, שתי תכונות מהותיות של התרבות האנושית ורוח האדם, ולשניהם השפעה עצומה על עולמנו הרוחני ועל חיי היומיום שלנו.

האוניברסיטה העברית היא גורם חשוב הן בתחום המדע בישראל, הן בתחום האמנות. תוכניות לימוד רבות עוסקות באמנות, בספרות, בקולנוע ובמוזיקה, וגם בקשרים בין האמנות לתחומי ידע אחרים.

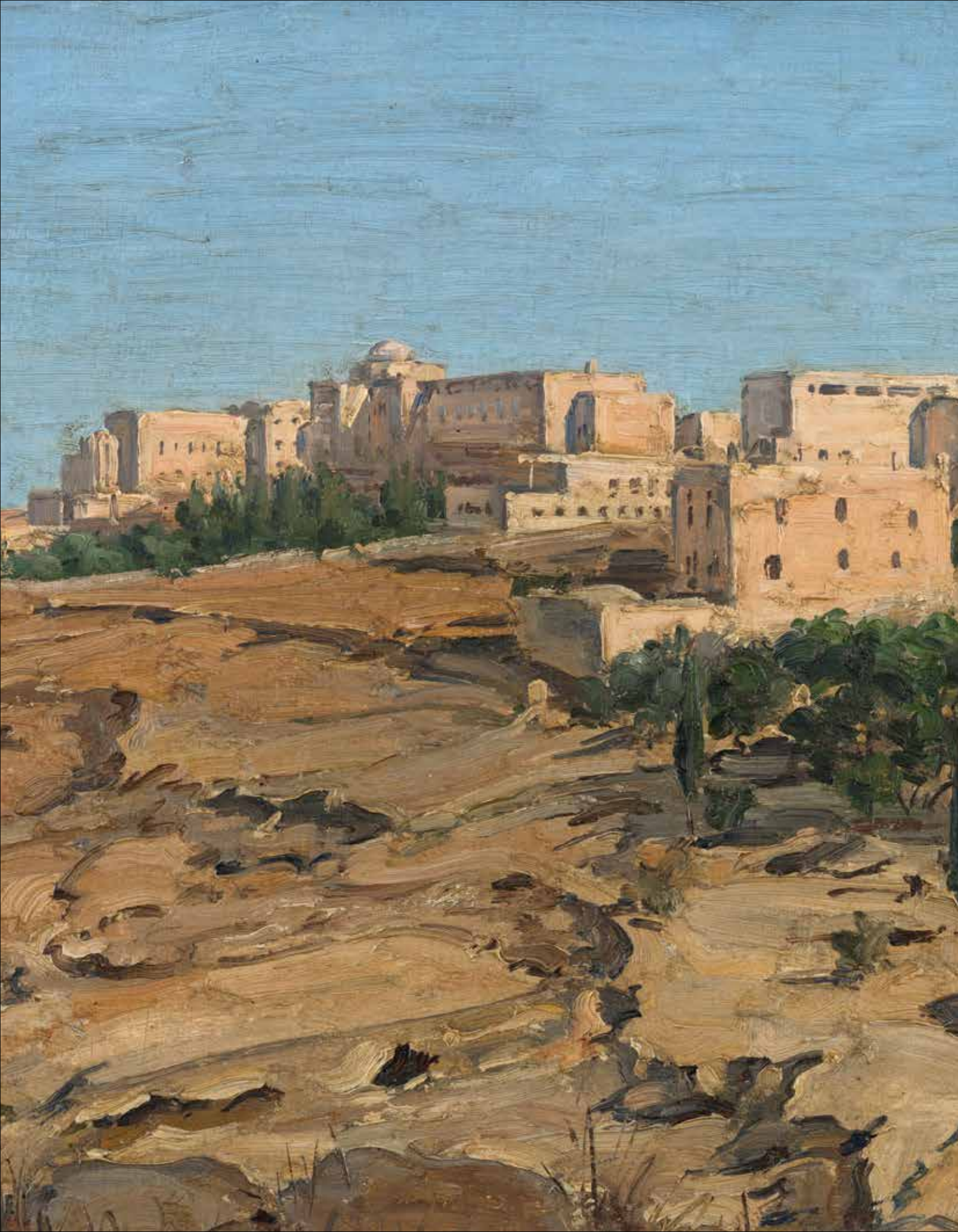
הקשר החזק בין מדע לאמנות בא לידי ביטוי ברור במרחבי האוניברסיטה באופנים רבים. דוגמה מובהקת לכך ניתן לראות בפעילות מרכז אדמונד ולילי ספרא למדעי המוח. המרכז מקיים פעילות משותפת עם אמנים בנושא המוח: יש בו מפגשים ממשיים בין אמנים למדענים, מוציא ספרים שהם פרי שיתוף פעולה ומציג תערוכות מתחלפות בגלריית האמנות בבניין ועוד. גם ביחידות אחרות מתקיימת פעילות דומה. כך למשל, יחידות ברחבי האוניברסיטה מארחות אמנים שונים לתקופות זמן ארוכות, ובגלריה בקמפוס הר הצופים מוצגות תערוכות מתחלפות שונות ומגוונות.

הספר שלפנינו מייצג פן נוסף של הקשר ההדוק בין האוניברסיטה לאמנות - הפן הפיזי. לאורך השנים זכתה האוניברסיטה לקבל יצירות אמנות רבות, וחלקן מוצגות ברחבי הקמפוסים השונים. זהו אוסף גדול ומרשים. לרגל מאה שנה לפתיחת האוניברסיטה וכדי לציין את הקשר האמיץ בין מדע וידע לבין אמנות בכלל, ובין האוניברסיטה לבין האמנות בפרט, אנו מציגים בספר זה שמונים ושלוש מתוך כ-2,500 מהיצירות הללו. כפי שניתן לראות מהטקסט המצורף לכל יצירה, לחברות וחברי הקהילה שלנו יש יחס מיוחד ליצירות הללו, הנוכחות באופן קבוע בחיינו.

רבות ורבים היו מעורבים ביצירת הספר. ברצוני להביע תודה מיוחדת לד"ר מיכל מור, אוצרת האמנות של האוניברסיטה, שבלעדיה ספר זה לא היה בא לעולם.

פרופ' אשר כהן

נשיא האוניברסיטה העברית בירושלים

מבוא: הקמפוס כגלריה - יצירות אמנות וסיפורים מהאוניברסיטה העברית

המרחב שאנו פוסעים בו כיום בקמפוסים השונים של האוניברסיטה העברית עומן בחובו חזון בן מאה שנים. בסוף המאה התשע־עשרה ובתחילת המאה העשרים דמיינו חוקרים ומנהיגים יהודים מרכזיים - בהם פרופ' צבי הרמן שפירא, ד"ר חיים ויצמן, פרופ' מרדכי מרטין בובר, ד"ר ברתולד פייבל ופרופ' אלברט איינשטיין - כיצד אמורה להיראות "אוניברסיטה עברית", אוניברסיטה של העם היהודי. עברה של האוניברסיטה משתקף במבנים ההיסטוריים שלה, באדריכלות הנוף וביצירות האמנות הרבות שבה. כל אלה מבליטים את התגשמות החזון ליצור מקום שבו האוניברסליות של הרוח האנושית תבוא לידי ביטוי ושיהיה מרכז רוחני גדול המקנה ידע רב־תרבותי, חדשני ומקורי.

היצירה הלאומית־האקדמית של הקמת אוניברסיטה הייתה מלווה לאורך השנים בשילוב של יצירות אמנות למיניהן. ספר זה מתמקד ביצירות האמנות הללו, שנרכשו או התקבלו כתרומות ומפארות את מרחבי האוניברסיטה כבר מאה שנה. מתוך יותר מ־2,500 יצירות באוסף האמנות האוניברסיטאי נבחרו שמונים ושלוש, המוצגות בספר זה, שנועד להוקיר את התורמים ושוחרי האוניברסיטה בארץ ובתפוצות. בחירת היצירות נעשתה בשיתוף הוועדה לחפצי אמנות של האוניברסיטה, במטרה לשקף את מרב הסגנונות והתכנים בקמפוסים השונים, והיא מייצגת הן את האמנות הישראלית והן את האמנות הבינלאומית.

דברי הפרשנות המלווים את יצירות האמנות בספר נכתבו בשניים, בהשראת רעיון "היצאה לשוח" של אפלטון - שהייה במרחב כדי להתבונן, להגות ולהחליף דעות - שעומד בבסיסה של האוניברסיטה. כהמשך של מסורת זו ביקשתי מחברי הסגל האקדמי, הסגל המינהלי והסטודנטים לצאת לשוח במרחבי האוניברסיטה, לבחור יצירה המדברת אל לבם ולכתוב עליה ללא ידע מוקדם. הכותבים נענו למשימה בחפץ לב, ובדבריהם אפשר למצוא לעתים פרשנות המבטאת סיפורים ופנים אישיים מרגשים. הדברים האלה באים בספר זה מיד לאחר ההקדמה שלי לכל יצירה ויצירה. תודתי נתונה לכל הכותבות והכותבים על ההיענות, השיחות, הלבטים, השיתוף, גילוי הלב ובחירת המילים.

*

התפתחותה של האוניברסיטה העברית כרוכה באופן שבו התגלמה בה התרבות החזותית, הבאה לידי ביטוי בארכיטקטורה, באדריכלות הנוף ובהצבת חפצי האמנות שבהם אנו עוסקים כאן. ההיסטוריה של העשרת המרחב האוניברסיטאי ביצירות אמנות החלה עוד לפני שנחנכה האוניברסיטה העברית. ב־1924 ביקשו כמה חובבי אמנות - גזבר ההנהלה

הציונית, זיגפריד (צדוק) ון־פריזלנד, האדריכל ריכרד קאופמן, הסופר יהושע רדלר־פלדמן, מנהל הספרייה הלאומית פרופ' שמואל הוגו ברגמן והפסל אברהם מלניקוב - לעטר את כותלי האוניברסיטה ביצירתו של ראובן רובין פירות ראשונים (1923), שהוצגה באותה עת בתערוכה במגדל דוד בירושלים. היצירה, שהייתה בעלת מסר ציוני וצורה בסגנון פורץ דרך, לא נרכשה בסופו של דבר, אולם היוזמה הזאת מסמנת את ראשית החזון ליצירת אוסף אמנות לאוניברסיטה.

יצירות האמנות המתועדות הראשונות באוניברסיטה הופיעו בתערוכות שהתקיימו בחסות הנהלת המוסד והוצבו במועדון הסטודנטים ב־1938 - כשנה לאחר פתיחתו. תערוכות אלו הוצגו ככל הנראה ביוזמתם של דוד ורנר סנטור, אדמיניסטרטור (מנכ"ל) האוניברסיטה, והאתנוגרף אריך בראואר. באירוע הפתיחה של התערוכה הראשונה ציין סנטור כי מטרתן של התערוכות במועדון היא להעשיר את עולמם התרבותי של הסטודנטים ולעודד אותם ליטול חלק פעיל באירועי התרבות שהנהלת האוניברסיטה מבקשת לקיים. הוא הביע תקווה שתערוכות כאלה ייהפכו למסורת קבועה באוניברסיטה, שתהיה כר תרבותי פורה ותשפיע על היושבים בה ומחוצה לה. התקווה הזאת לא התממשה מיד עקב מלחמת העצמאות והמעבר מהר הצופים אל משכן זמני במרכז העיר.

רק בתחילת שנות החמישים, לאחר שהתקבלה ההחלטה להקים קמפוס חדש בגבעת רם (המוכר כיום כקמפוס אדמונד י' ספרא), קיבל לראשונה המרחב החזותי מקום מרכזי ומכובד וזכה לפיתוח משמעותי. ועדת הפיתוח של הקמפוס תכננה את הקריה החדשה כעיר גנים, עם בניינים נמוכים שנבנו בתוך שטחים פתוחים וירוקים, והתבססה על הייררכייה של חללים: במרכז רחבה ציבורית גדולה, ומשני צדיה מערך של בניינים הניצבים אנכית ויוצרים מעטפת למרחב הפתוח. זו הייתה שעתו היפה של שיתוף הפעולה בין המוסד להשכלה גבוהה לאדריכלים. לצד עיצוב אדריכלי ונופי דאגה הנהלת האוניברסיטה להכנסתן של יצירות אמנות למרחב. אחוז אחד מתקציב הקמת הקריה הוקצה לשם כך. ב־1956 פנו האדריכלים לאמנים ידועי שם כדי שיגישו הצעות לקישוט המבנים. הדבר נעשה כחלק מהמגמה התרבותית שהתפתחה בארץ באותן שנים, ובמסגרתה נהפך עיסוק אמנותי של מבני ציבור לסגנון ארכיטקטוני־אמנותי בפני עצמו.

לבחינת ההצעות שהתקבלו הוקמה ועדה שהורכבה מאדריכלים ומאנשי אמנות בעלי שם, כמו מנהל מוזיאון בצלאל וחוקר האמנות מרדכי נרקיס, מנהל מוזיאון תל אביב אויגן קולב והאמן מרדכי ארדון. חברי הוועדה החזיקו בדעות מגוונות ששיקפו את הרצון לעודד פלורליזם מחשבתי ודיון פורה בסוגיית המרחב האסתטי המתהווה בקמפוס. פרוטוקול הדיונים מצביע על כך שבחירת היצירות נעשתה על פי קריטריונים של איכות

אמנותית, התאמה למבנה הארכיטקטוני ולתוכני המקום, תוך העדפת עבודות המצטיינות בעקרונות אמנותיים אוניברסליים ומודרניים.

היצירות הראשונות היו על גבי כותלי המבנים: תבליטים עשויי אבן וקרמיקה שהותאמו למבנה. כחלק מהאופנה האמנותית הרווחת אז בישראל נבחרו בעיקר יצירות של קבוצת "אופקים חדשים" הצעירה והבועטת, שהתאפיינו בהפשטה צבעונית וצורנית. התוצאה הפכה את האוניברסיטה לכר תרבותי פורה, ועם חנוכת הקריה החדשה ב־1958 נהגו גם מבקרים שאינם סטודנטים לבוא ולצפות ביצירות המשולבות באוניברסיטה.

בעשורים הבאים ניתן להצביע על שני גורמים שהשיבו רוח חדשה והעשירו את אוסף האמנות האוניברסיטאי: הראשון מבחינה כרונולוגית הוא החזרה להר הצופים לאחר מלחמת ששת הימים. אדריכלי הנוף היו למחוללי שילוב יצירות אמנות במרחב של המתחם המחודש על הר הצופים. הם ביקשו לעודד פיתוח סביבתי של הקמפוס באמצעות הקמת כיכרות מרוצפות ו"ריאות ירוקות". הכיכרות תוכננו כך שיאחדו את חלקי הקמפוס השונים באמצעות שימוש בצמחייה מקומית, מסלע וריצוף באבני גרנוליט. לאחר השלמת המשימות של אדריכלי הנוף התפנתה הנהלת האוניברסיטה לטפל בהצבת יצירות אמנות במרחב. לשם כך נעשו ניסיונות לגיבוש תוכנית־אב לעיצוב אסתטי של הקמפוס, ובתחילת שנות השבעים יוחדה משרת אוצר באוניברסיטה והתמנתה ועדה אקדמית לחפצי אמנות. בפרוטוקולים של דיוניהם במהלך שנות השבעים והשמונים אפשר למצוא התלבטויות אשר לקריטריונים שייקבעו לקבלת יצירות, לרכישתן ולהצבתן, עניינים הנוגעים לאיכות האמנותית של היוצרים והעבודות, דיאלוג עם התורמים וכיוצא בזה.

מטרה נוספת לפעילות האוצרות הייתה חידוש תערוכות במרחב, והראשונה שעשתה זאת הייתה האוצרת ד"ר אהובה פאסוב. יחד עם ברנרד צ'ריק, שהופקד על מחלקת הארגון והמידע (קשרי חוץ של היום), יזמה ב־1985 תצוגה של יצירות אמנות ופסלים במסדרונות הקמפוס בהר הצופים לרגל חגיגות השישים לאוניברסיטה. לתערוכה זו נבחרו אמנים ישראלים מוכרים ופעילים בשדה האמנות העכשווית מכל הארץ, אשר הציגו יצירות בעלות ערך אמנותי גבוה במגוון סגנונות, תכנים וחומרים. התערוכה נקראה "טיילת האמנות" וכללה פסלים, רישומים, ציורי קיר וציורים שפוזרו ברחבי הקמפוס, ומיקומם הותאם למרחב שבו הוצבו.

הנהלת האוניברסיטה עודדה את המשך העשייה המבורכת, וציינה את התרומה של יצירות האמנות על הבאים בשערי האוניברסיטה. הפעילות האמנותית והאוצרותיות התרחבה גם לתועלת ההוראה, המחקר והשיווק. לדוגמה, אוספי הטבע, שהיו עד אז נסתרים מן העין, ומחקרים במדעים המדויקים שהוצגו בחללים שונים ברחבי האוניברסיטה. התוצאה הייתה עולם שלם של ידע ותרבות שנפתח לפני קהילת האוניברסיטה והקהילה הרחבה, והזמין את כולם לחקור, ללמוד וליהנות.

מאז הלכה והתפתחה העשייה האמנותית באוניברסיטה: מהצבת פריטים במרחב עברה האוניברסיטה לבניית תערוכות נושאיות, שהיו לתערוכות קבע ולתערוכות מתחלפות. חזון ראשי החוגים לתולדות האמנות הוביל להקמת גלריה ייעודית בשנת 2000 בקמפוס הר הצופים, בית חדש ליצירתיות ולתרבות. הקמת הגלריה לאמנות בהר

הצופים התאפשרה בזכות קרן מקס ואייריס שטרן, וב־2003 נקראה הגלריה על שמם של מקס ואייריס שטרן - סוחרי אמנות ובעלי גלריות לאמנות באירופה ובארצות הברית, שיצירותיהם נתרמו לאוניברסיטאות ולמוזיאונים ברחבי העולם. יוזמה נוספת לקידום הקשר בין מדע לאמנות הייתה של חוקרים במרכז למדעי המוח בקמפוס אדמונד י' ספרא, שהביאו להקמת הגלריה לאמנות ומוח על שם מרטין דאסו, שנחנכה בשנת 2019.

*

עיצוב המרחב מלווה את האוניברסיטה מראשיתה, והוא חלק בלתי נפרד ממנה. השינויים האקדמיים והמרחביים המלווים את המוסד היו כרוכים תמיד בהתלבטויות בדבר עיצובו הפיזי והאמנותי. הייתה זו אחריות גדולה מצד הנהלת האוניברסיטה ליצור מקום אקדמי מזמין שיפתח תדיר את אוסף האמנות שבו. הנהלת האוניברסיטה עשתה זאת לרווחת הסטודנטים והסגל האקדמי והמינהלי ולהוקרת נדיבותם של התורמים לה. היצירות המעטרות את מרחבי האוניברסיטה באתריה השונים משקפות את האמנות בת הזמן, ויש לקוות שגם בעתיד תוקדש מחשבה רבה הן לבחירת היצירות והן להצבתן בצורה הולמת ומזמינה.¹ לא כל יצירות האמנות המוצגות בקמפוסים של האוניברסיטה נכללו בספר, ואין בכך להעיד על איכותן ומשמעותן.

ספר זה לא היה רואה אור אילולא עידודו של נשיא האוניברסיטה, פרופ' אשר כהן, שראה ביצירתו ערך אמנותי חשוב לרגל חגיגות המאה להקמת האוניברסיטה. תודה רבה מקרב לב לשותפי למסע: לחוקרות ולחוקרים, לחברי הסגל המינהלי ולסטודנטים ששפכו אור על היצירות במרחב; לחברי הוועדה לחפצי האמנות - פרופ' משה סלוחובסקי, פרופ' גל ונטורה וד"ר נעם גל - המלווים את ההחלטות לגבי קבלתן של יצירות האמנות, ומעודדים את פועלי כאוצרת האוניברסיטה; להוצאת מאגנס: למנהל ההוצאה יהונתן נדב, למנהל הייצור רם גולדברג ולעורך הלשוני בני מר, שהידק וחיידד; למעצבי הספר, מגן חלוץ ואדם חלוץ; לצלם חד העין אלעד שריג; ולחברותי לעבודה שקראו, הגיבו והאירו את דרכי, מאיה צמח והילה מור זהבי. על כולם תבוא הברכה.

ד"ר מיכל מור

אוצרת האוניברסיטה העברית בירושלים

לקריאה נוספת:

מיכל מור, "האוניברסיטה העברית בירושלים כמרחב תצוגה (1918-2000)", עבודה לשם קבלת תואר דוקטור של האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים 2022.

דליה מנור, אמנות בציון: צמיחתה של אמנות לאומית מודרנית בארץ ישראל, ירושלים: מוסד ביאליק, 2018.

דוד קרויאנקר, קריית אדמונד י' ספרא גבעת רם: תכנון ואדריכלות, 1953-2002, ירושלים: הוצאת אקדמון, 2002.

1

עוד על מגוון הפעילות
האמנותית ומעשי
האוצרות המתקיימים
בקמפוסים השונים ניתן
למצוא באתר אוצרות
האוניברסיטה העברית:
art.huji.ac.il